De ENHANCE-routekaart Workshopmethodologie

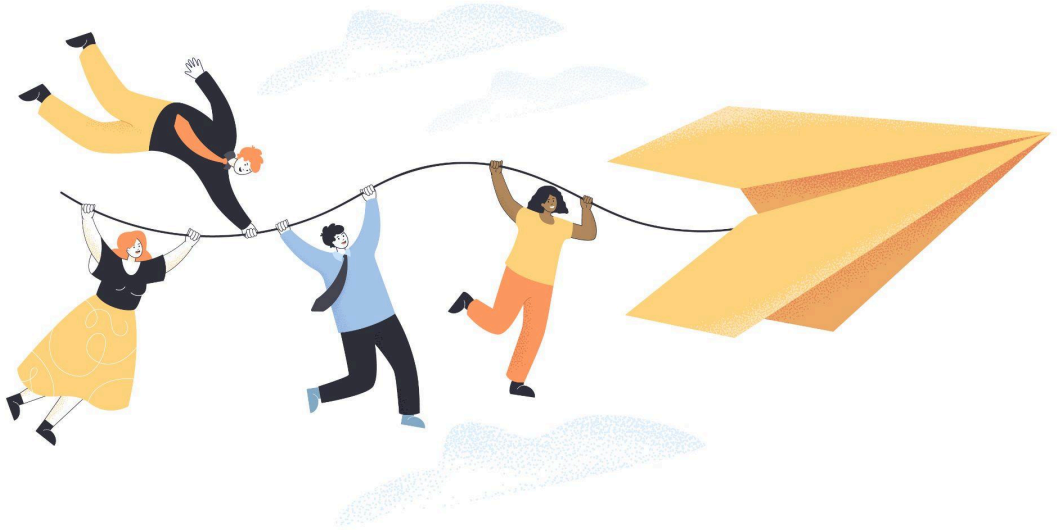

ENH.A.N.CE | ENHancing Adult learNers voiCEs

Project 101133805

Publicatie gecoördineerd door AONTAS en EAEA
Maart 2026

Inhoud

Samenvatting 5

Doel van de workshopmethodologie 6

Doelgroep 7

De workshopmethodologie 8

Gebied 1: Een routekaart maken | De context schetsen 8

Gebied 2: Een gemeenschap opbouwen 11

Gebied 3: Praktijken definiëren die de stem van de leerlingen centraal stellen 15

Gebied 4: Beleidsontwerp 17

Gebied 5: Omleidingen en doodlopende wegen aanpakken 19

Gebied 6: Gegevens verzamelen 21

Verslagen van de ENHANCE-workshops | Onze ervaring 23

Ierland 23

Hongarije 29

Oostenrijk 30

Nederland 45

Zweden 46

Europese en internationale workshop 54

..... 54

Bijlage 1: Checklist voor de begeleiding 72

Bijlage 2: Voorbeelden van workshopschema's 74

Bijlage 3 - Het gegevensblad 76

Dit rapport is gepubliceerd onder een Creative Commons Attribution 4.0 International-licentie.
Je bent vrij om:
Delen: Het is toegestaan het materiaal te kopiëren en te verspreiden in welk medium of formaat dan ook.
Aanpassen: Je mag het materiaal remixen, transformeren en erop voortbouwen voor elk doel, zelfs commercieel. De licentiegever kan deze vrijheden niet intrekken zolang je de licentievoorwaarden naleeft.

Onder de volgende voorwaarden:
Bronvermelding— Je dient de juiste bronvermelding te geven, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of er wijzigingen zijn aangebracht. Je mag dit op elke redelijke manier doen, maar niet op een manier die suggereert dat de licentiegever jou of je gebruik goedkeurt.
Delen onder dezelfde voorwaarden— Als je het materiaal bewerkt, wijzigt of erop voortbouwt, moet je je bijdragen onder dezelfde licentie als het origineel distribueren.
https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Projectpartners

Samenvatting

De ENHANCE Workshop Methodologie is een participatief instrument dat is ontworpen om de gezamenlijke ontwikkeling en implementatie van de ENHANCE Roadmap te ondersteunen, een belangrijk resultaat van het ENHANCE-project. Deze methodologie stelt leraren voor volwassenen, maatschappelijke organisaties, beleidsmakers en leerlingen in staat om samen te werken aan het creëren van een omgeving waarin de stem van volwassenen niet alleen wordt gehoord, maar ook aanzet tot betekenisvolle veranderingen in onderwijssystemen en beleidsprocessen.

De methodologie is ontwikkeld via een reeks gezamenlijk ontworpen workshops en is gebaseerd op de waarden van democratie, inclusie en empowerment. De modulaire structuur kan worden aangepast aan verschillende lokale contexten en behoeften van de gemeenschap. Deelnemers worden ondersteund bij het onderzoeken wat de stem van de leerling in de praktijk betekent, hoe deze kan worden geïntegreerd in het volwassenenonderwijs en hoe deze inzichten institutionele veranderingen kunnen vormgeven en beleidsaanbevelingen kunnen onderbouwen.

Elk onderdeel biedt gestructureerde activiteiten, instrumenten voor kritische reflectie en begeleidingsrichtlijnen, waardoor toegankelijkheid en flexibiliteit gewaarborgd zijn. De methodologie is zowel een product als een proces – een stappenplan in de praktijk – en helpt praktijkgemeenschappen hun werk af te stemmen op de bredere ENHANCE-doelstellingen: het versterken van de autonomie van leerlingen, het opbouwen van participatieve onderwijsecosystemen en het versterken van de stemmen van gemarginaliseerde groepen.

Door lokale workshops te koppelen aan nationale en Europese beleidsdialogen, biedt de ENHANCE Workshop Methodologie een kader voor duurzame impact. De verwachte resultaten zijn onder meer een sterkere erkenning van leerlingen als mede-scheppers van onderwijs, een grotere capaciteit van docenten en maatschappelijke organisaties om participatieve praktijken te implementeren, en een responsiever en inclusiever volwassenenonderwijssysteem in heel Europa.

Doel van de workshopmethodologie

De ENHANCE Workshop Methodologie is ontworpen als een praktisch, aanpasbaar raamwerk dat de gezamenlijke ontwikkeling en implementatie van de ENHANCE Roadmap faciliteert. Het kerndoel is om volwassen leerlingen en professionals in staat te stellen onderwijspraktijken en -beleid vorm te geven door de principes van participatie, inspraak en autonomie in het leerproces te verankeren. Het beantwoordt aan een belangrijke uitdaging die door het ENHANCE-project is geïdentificeerd: ondanks de groeiende aandacht voor leerlinggericht onderwijs, ontbreken in veel systemen voor volwassenenonderwijs nog steeds de structuren, ruimtes en instrumenten om leerlingen op een zinvolle manier te betrekken bij het vormgeven van beslissingen die hun leerproces beïnvloeden.

Deze methodologie biedt zowel een pedagogische als een strategische aanpak. Enerzijds biedt het begeleiders en docenten een gestructureerd proces voor het organiseren van reflectieve, participatieve workshops waarin volwassen deelnemers de ruimte krijgen om hun behoeften, uitdagingen en ambities te uiten. Anderzijds geeft het deelnemers – waaronder maatschappelijke actoren en beleidsmakers – een gemeenschappelijke taal en een manier om hun ervaringen te vertalen naar beleidsaanbevelingen, maatschappelijke initiatieven of organisatorische toezeggingen.

De zes gebieden volgen een traject dat de logica van de ENHANCE-routekaart weerspiegelt:

- Gebied 1: De context schetsen: introduceert het concept van de routekaart en nodigt deelnemers uit om na te denken over hun eigen context en motivaties.
- Gebied 2: Een gemeenschap opbouwen: richt zich op het opbouwen van relaties en gedeelde waarden om vertrouwen en samenwerking te bevorderen.
- Gebied 3: Praktijken definiëren: concrete voorbeelden geven van hoe de stem van de leerling in verschillende contexten tot uiting komt (of zou kunnen komen).
- Gebied 4: Beleidsontwerp: koppelt deze praktijken aan systeemverandering door mogelijkheden voor belangenbehartiging of hervorming te identificeren.
- Gebied 5: Omgaan met omleidingen en doodlopende wegen: creëert ruimte om obstakels te omzeilen, strategieën aan te passen en veerkrachtig te blijven.
- Gebied 6: Gegevensverzameling: ondersteunt de monitoring en documentatie van workshopresultaten, inclusief bijdragen van de deelnemers.

De methodologie is gebaseerd op praktijkervaringen uit heel Europa, met name uit pilotprojecten in Zweden, Oostenrijk, Hongarije, Ierland en Nederland, evenals binnen de Europese lidstaten van EAEA en SOLIDAR. Beleidsmakers, aanbieders van volwassenenonderwijs en cursisten dragen inzichten en instrumenten aan die elk gebied verrijken. De methodologie ondersteunt ook iteratief leren: begeleiders worden aangemoedigd de inhoud aan te passen en eerdere gebieden indien nodig opnieuw te behandelen.

Belangrijk is dat de methodologie is ontworpen voor gebruik na afloop van het ENHANCE-project. Het biedt een duurzame infrastructuur voor dialoog en actie, waarmee organisaties, netwerken en beleidsplatforms voor volwassenenonderwijs de vaart erin kunnen houden richting leerlinggerichte innovatie. Of de methodologie nu wordt gebruikt in workshops op lokaal niveau, nationale fora of transnationale uitwisselingen, ze zorgt ervoor dat volwassenen – met name degenen die te maken hebben met systemische belemmeringen – de instrumenten, de ruimte en de ondersteuning krijgen om de systemen die hen beïnvloeden vorm te geven.

Doelgroep

De ENHANCE-workshopmethodologie is ontworpen voor een divers maar onderling verbonden publiek dat zich inzet voor de verbetering van volwassenenonderwijs door middel van participatieve en inclusieve benaderingen. **Elke workshop is zo opgezet dat deze in totaal 4 uur duurt (hetzij in één keer, hetzij in 2 sessies van 2 uur) en is bedoeld voor groepen van 5 tot 7 deelnemers.** De doelgroep omvat:

1. Docenten en aanbieders van volwassenenonderwijs

Dit omvat begeleiders, trainers, programma-ontwerpers en institutionele leidinggevenden die werkzaam zijn in niet-formeel, gemeenschapsgericht of formeel volwassenenonderwijs. De methodologie helpt hen bij het creëren van veilige, gestructureerde omgevingen waarin volwassen leerlingen hun ervaringen kunnen delen en kunnen bijdragen aan het ontwerpen en verbeteren van leerprocessen.

2. Maatschappelijke organisaties

Organisaties die zich bezighouden met sociale inclusie, migrantenrechten, vrouwenemancipatie, digitale gelijkheid of gemeenschapsontwikkeling fungeren vaak als brug tussen leerlingen en instellingen. Deze methodologie ondersteunt maatschappelijke organisaties bij het verzamelen, versterken en benutten van de stemmen van gemarginaliseerde leerlingen, en zorgt ervoor dat hun belangenbehartiging en dienstverlening gezamenlijk worden ontwikkeld en aansluiten op de behoeften van de leerlingen.

3. Beleidsmakers en overheidsinstanties

Gemeentelijke, regionale en nationale instanties die verantwoordelijk zijn voor volwassenenonderwijs, vaardigheidsontwikkeling en strategieën voor levenslang leren, zijn belangrijke belanghebbenden. De methodologie biedt hen instrumenten om op een zinvolle manier met leerlingen en gemeenschappen in gesprek te gaan, waardoor inclusieve beleidsontwikkeling en verantwoording worden bevorderd.

4. Volwassenen die een opleiding volgen

De volwassen deelnemers staan centraal in de methodologie – met name degenen die traditioneel worden uitgesloten van besluitvormingsprocessen. De workshops zijn zo opgezet dat deelnemers met diverse achtergronden (waaronder mensen met een laag inkomen, migranten, werklozen, mensen uit plattelandsgebieden of mensen met een migratieachtergrond) veilig en zinvol kunnen deelnemen. In elke workshop worden de deelnemers actief betrokken als mede-ontwikkelaars van kennis en strategie.

5. Netwerken en allianties

Overkoepelende organisaties, EU-platforms en belangenbehartigingsallianties kunnen deze methodologie gebruiken om grensoverschrijdend leren te bevorderen, lidorganisaties te ondersteunen en goede praktijkvoorbeelden op grotere schaal toe te passen.

De workshopmethodologie

Gebied 1: Een routekaart maken | De context schetsen

Waarom het belangrijk is om de juiste sfeer te creëren

De eerste stap in elk participatief proces is het creëren van een gedeeld begrip van de weg die voor ons ligt. In het volwassenenonderwijs, met name wanneer het doel is om de stem van de cursist te versterken en invloed uit te oefenen op de besluitvorming, betekent dit dat er een open ruimte moet worden gecreëerd waar verwachtingen, rollen en waarden gezamenlijk kunnen worden ontwikkeld. Het scheppen van de juiste context gaat niet alleen over logistieke duidelijkheid, maar ook over het opbouwen van vertrouwen, het omkeren van rollen en het vanaf het begin betrekken van alle stemmen, inclusief die van traditioneel gemarginaliseerde groepen, bij het proces.

Binnen het ENHANCE-project is de stem van de leerling geen symbolisch doel, maar een structureel doel. Het betrekken van volwassen leerlingen, docenten, maatschappelijke actoren en beleidsmakers bij het gezamenlijk ontwikkelen van een routekaart vereist een bewuste pauze voordat de reis begint. Deze ruimte biedt zo'n pauze. Het nodigt deelnemers uit om te reflecteren op de vraag **waarom ze hier zijn**, **hoe zij de stem van de leerling definiëren en welke veranderingen zij hopen te zien.** Daarmee wordt de basis gelegd voor authentieke samenwerking.

Aan het einde van dit onderdeel zullen de deelnemers:

- de doelstellingen van de workshopreeks en hun rol daarin begrijpen;
- kennis hebben gemaakt met de concept-routekaart van ENHANCE en het traject dat daarin wordt beschreven;
- kunnen beginnen met het opbouwen van een gemeenschappelijke taal en vertrouwen met de andere deelnemers.
- kunnen beginnen na te denken over welke stappen of mijlpalen aansluiten bij hun context;

Introductie van de concept-routekaart voor ENHANCE

De conceptversie van de ENHANCE-routekaart (zie onderstaande afbeelding of op de gedrukte handouts) is een visuele, niet-lineaire reis door belangrijke fasen die de participatie van leerlingen bij het vormgeven van onderwijsbeleid en -praktijk

ondersteunt. Het is geen vaststaand instrument, maar een evoluerende kaart die gedurende het workshopproces zal worden aangepast, besproken, bijgesteld en lokaal geïnterpreteerd.

De routekaart omvat de volgende belangrijke mijlpalen:

1. **Gemeenschappen opbouwen**
   Het creëren van ruimtes van saamhorigheid en solidariteit waar leerlingen, docenten en maatschappelijke organisaties ervaringen kunnen uitwisselen en wederzijds vertrouwen kunnen opbouwen.

2. **Inzicht in de kracht van vertegenwoordiging en zichtbaarheid in het beleid**
   Onderzoeken hoe leerlingen al dan niet vertegenwoordigd zijn in het onderwijsbeleid en het publieke debat, en wat zichtbaarheid betekent voor hun mondigheid.

3. **Het aanpakken van belemmerende en bevorderende factoren voor participatie**
   Het in kaart brengen van factoren die actieve deelname van leerlingen belemmeren of juist bevorderen, zoals institutionele culturen, systemische ongelijkheden en de rol van beleidsmakers.

4. **Strategieën ontwikkelen voor betrokkenheid van leerlingen en professionals**
   Het gezamenlijk ontwerpen van manieren waarop volwassen leerlingen en docenten op een zinvolle manier kunnen deelnemen aan besluitvormingsprocessen, zowel binnen organisaties als in het bredere bestuur.

5. **Het opzetten van lokale belangenbehartigingsacties**
   Ideeën omzetten in daden: samenwerken met anderen in de gemeenschap om bewustwording te creëren, steun te mobiliseren en te pleiten voor veranderingen in beleid of praktijk.

6. **Leren luisteren bij het maken van beleid.**
   Machtsverschuiving door te luisteren: het versterken van het vermogen van besluitvormers en instellingen om op een verantwoordelijke en bescheiden manier te luisteren.

7. **De rol van leerlingen in de besluitvorming versterken**
   Van symbolische inclusie naar structurele participatie: ervoor zorgen dat leerlingen deel uitmaken van de agendavorming, de toewijzing van middelen en de bestuursprocessen.

Hoe gebruik je de routekaart in deze workshop?

In dit gebied wordt de concept routekaart gebruikt als een **gespreksstarter** En **co-design tool .** Deelnemers zullen:

- **de routekaart visueel en conceptueel bekijken,** waarbij het beeld als metafoor wordt gebruikt voor het leer- en actietraject;
- in kleine groepjes of tweetallen bespreken welke elementen het meest relevant of juist het meest ontbrekend zijn in hun eigen lokale context;
- worden uitgenodigd om zichzelf op de routekaart te plaatsen: waar staan ze momenteel? Wat is de volgende stap die ze willen zetten?
- Beginnen met het voorstellen van wijzigingen, aanvullingen of aanpassingen aan het stappenplan op basis van hun eigen ervaringen.

Begeleiders moeten duidelijk maken dat er geen "juiste" antwoorden zijn — deelnemers kunnen de volgorde, inhoud of structuur van de routekaart ter discussie stellen. Dit is hun kans om de gezamenlijke tool vorm te geven die ze in de volgende gebieden zullen gebruiken.

Kernboodschappen ter versterking

- De routekaart is een dynamisch instrument: hij evolueert op basis van jouw input.
- Jouw stem staat centraal — dit proces draait om het samen creëren van wegen naar systemische verandering.
- We beginnen met het schetsen van de context, omdat transformatie gedeelde duidelijkheid en vertrouwen vereist.

De routekaartplanner

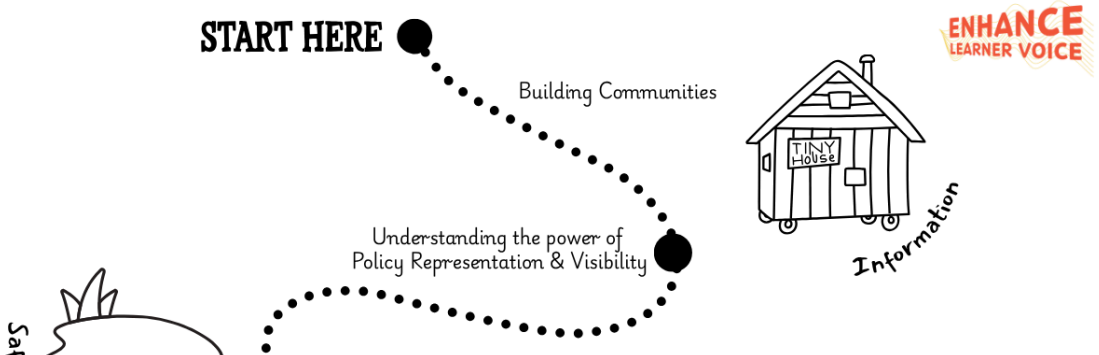

Gebied 2: Een gemeenschap opbouwen

Waarom de gemeenschap belangrijker is dan de inhoud.

In participatief volwassenenonderwijs hangt de kwaliteit van de dialoog af van de kwaliteit van de relaties. Voordat we beleid, inspraak of belangenbehartiging op een zinvolle manier kunnen onderzoeken, moeten we de tijd nemen om een tijdelijke maar krachtige leergemeenschap op te bouwen. Dit onderdeel richt zich op het bevorderen van vertrouwen, openheid en wederzijds respect tussen deelnemers – van wie velen een zeer uiteenlopende achtergrond, rol of machtspositie hebben.

Gemeenschapsvorming betekent in deze context niet consensus of comfort. Het betekent veeleer het creëren van een ruimte waar verschillen worden erkend, ervaringen worden gerespecteerd en kwetsbaarheid mogelijk is. Dit is vooral belangrijk bij het versterken van de stemmen van volwassen leerlingen, met name die uit gemarginaliseerde of ondervertegenwoordigde gemeenschappen. Zij moeten weten – door de praktijk, niet alleen door woorden – dat hun perspectieven worden gewaardeerd en dat het een veilige plek is om zich uit te spreken.

Dit gebied heeft als doel:

- Stimuleren van een gedeeld gevoel van doelgerichtheid en saamhorigheid onder de deelnemers;
- Kwesties, verwachtingen en zorgen die de toekomstige discussies zullen bepalen aan de oppervlakte brengen;
- De groep voorbereiden om op een respectvolle manier om te gaan met spanning, macht en verschillen;
- Een "korte community" creëren die open en eerlijke gesprekken mogelijk maakt gedurende het hele roadmap-proces.

De rol van docenten, begeleiders en leerlingen

Dit onderdeel nodigt uit tot een korte verschuiving weg van de gebruikelijke rollen – leraar, leerling, beleidsmaker, facilitator – en richt zich in plaats daarvan op **mensen als bijdragers** tijdens een gezamenlijke reis. Alle deelnemers worden uitgenodigd om volledig zichzelf te zijn, niet alleen hun professionele of leerlingidentiteit.

Begeleiders worden aangemoedigd om het goede voorbeeld te geven – door transparant te zijn over hun eigen positie en actief de stemmen te laten horen van degenen die misschien minder snel als eerste aan het woord komen. Deelnemers, met name degenen die uitsluiting hebben ervaren, moeten worden ondersteund bij het vinden van manieren om zonder druk deel te nemen. Het proces van gemeenschapsvorming moet ook rekening houden met structurele ongelijkheden (zoals

taal, opleidingsniveau, digitale vaardigheden of sociale status) die bepalend kunnen zijn voor wie zich veilig genoeg voelt om een bijdrage te leveren.

Voorgestelde kadervragen

- Wat brengt ons hier vandaag – afgezien van onze functies of rollen?
- Wat hopen we te leren, en wat zijn we bereid af te leren?
- Hoe ziet een 'participatieve' ruimte er voor jou uit en hoe voelt die aan?
- Welke afspraken moeten we maken om ons hier veilig, gehoord en gerespecteerd te voelen?

Activiteiten om een kortstondige gemeenschap op te bouwen

Gebruik deze ruimte voor een activiteit die is ontworpen om snel een goede verstandhouding, psychologische veiligheid en verbinding tussen de deelnemers te creëren. Denk hierbij aan creatieve warming-ups, vertelkringen, rolwisselingen, het rangschikken van waarden of korte gesprekken in tweetallen. Streef naar een totale duur van 15-30 minuten. - Aanbevelingen van EAEA:

Activiteit 1: "De rivier van de stem" (20-30 minuten)

Doel *Het doel is om deelnemers te helpen verbinding te maken door middel van persoonlijke ervaringen en na te denken over wat inspraak en participatie in hun leven hebben betekend.*

Hoe het werkt*:*

1. ***Inleiding (2 min)*** *Nodig de deelnemers uit om zich hun eigen 'rivier van stemmen' voor te stellen – momenten in hun leven waarop ze zich gehoord, het zwijgen opgelegd, gesterkt of genegeerd voelden. Deze momenten kunnen betrekking hebben op hun opleiding, werk, gezin of maatschappelijk leven.*

2. ***Stille reflectie (5 min)*** *Vraag iedereen om hun 'rivier' op een stuk papier (of digitaal) te schetsen of in kaart te brengen en daarbij een paar belangrijke momenten onderweg aan te geven. Tekenvaardigheden zijn niet nodig – alleen symbolen of woorden.*

3. ***Samenwerken (10 min)*** *In tweetallen delen de deelnemers om de beurt hun rivierervaring en beschrijven ze kort een of twee momenten die hen zijn bijgebleven.*

4. ***Nabespreking in groepsverband (10-15 min)****Kom weer bij elkaar en reflecteer als groep:*

- *Hoe voelde het om over je eigen stem na te denken?*
- *Welke omstandigheden zorgden ervoor dat je je gehoord voelde?*
- *Wat hebben we nodig om van deze ruimte een plek te maken waar alle stemmen kunnen samenkomen?*

***Waarom het werkt**:*
Deze activiteit stelt de ervaringen van de deelnemers centraal en stuurt het gesprek op een subtiele manier in de richting van zeggenschap, participatie en vertrouwen. Het helpt hiërarchieën te doorbreken en stimuleert empathie.

Activiteit 2: "We delen / We delen niet" (15-20 minuten)

***Doel** Om snel gemeenschappelijke grond te vinden en de verschillen tussen deelnemers respectvol te erkennen.*

***Hoe het werkt**:*

1. ***Voorbereiding** Stel een lijst samen van 8-10 stellingen (zie onderstaande voorbeelden). Deze moeten algemeen, herkenbaar en bedoeld zijn om verbinding of inzicht te stimuleren.*
2. ***Instructies** Lees elke uitspraak één voor één voor. Na elke uitspraak gaan de deelnemers naar één kant van de kamer (of gebruiken een emoji/duim omhoog in de online chat) als de uitspraak hen aanspreekt, of blijven ze zitten als dat niet het geval is. Nodig de deelnemers uit om rond te kijken en patronen te ontdekken.*
3. ***Optioneel** Na elke stap kun je, indien mogelijk, een paar mensen vragen hun keuze toe te lichten.*
4. ***Debrief** Reflecteer als groep:*
    - *Wat heeft je verrast?*
    - *Wat vertelt deze activiteit ons over wie we zijn – individueel en als groep?*
    - *Hoe kunnen we zowel onze gemeenschappelijke als onze verschillende ervaringen waarderen?*
    -

-

***Voorbeelden van verklaringen**:*

- *Ik beschouw mezelf als iemand die zijn hele leven blijft leren.*
- *Ik heb het gevoel gehad dat ik buitengesloten werd van beslissingen die mij aangingen.*
- *Ik spreek meer dan één taal.*
- *Ik heb op bepaalde momenten in mijn leven moeite gehad om toegang tot onderwijs te krijgen.*
- *Ik geloof dat gemeenschappen de macht hebben om systemen te veranderen.*
- *Ik heb beleid zien werken... en ik heb het zien mislukken.*

***Waarom het werkt**:*
Deze activiteit bouwt een gedeelde emotionele 'kaart' van de groep op, waarmee wordt benadrukt dat er, ondanks de verschillen, ook een sterke gemeenschappelijke basis is. Het verlaagt barrières en bevordert wederzijds respect zonder dat er grote kwetsbaarheid nodig is.

Het opstellen van gezamenlijke afspraken (optioneel, maar aanbevolen)

Na de eerste activiteiten kunnen begeleiders ervoor kiezen om samen een reeks activiteiten te ontwikkelen. **gemeenschapsovereenkomsten** of “werkprincipes” voor de sessies. Deze kunnen onder meer zijn:

- Luister om te begrijpen, niet om te antwoorden.
- Spreek uit persoonlijke ervaring.
- Sta open voor ongemak en leerzame ervaringen.
- Respecteer taal- en culturele verschillen.
- Doe een stapje terug, geef het op (zorg voor een evenwichtige deelname).

Deze afspraken kunnen worden weergegeven op een poster of digitale dia en indien nodig tijdens de workshops worden herzien of aangepast.

Het gebied afsluiten: de gemeenschap niet te veel belasten

Dit is een tijdelijke gemeenschap – opgezet voor de duur van deze bijeenkomst of een reeks workshops – maar dat maakt haar niet minder waardevol. Wat hier wordt opgebouwd, kan ver buiten de vergaderruimte doorwerken in nieuwe werkwijzen, partnerschappen en inzichten. Deze ruimte is niet bedoeld om permanente groepen te creëren, maar om de toon te zetten en een gedeelde ethiek te ontwikkelen voor de toekomst.

Gebied 3: Praktijken definiëren die de stem van de leerlingen centraal stellen

Van principe naar praktijk

Na het opbouwen van vertrouwen en het reflecteren op gedeelde waarden en ervaringen, richt dit onderdeel zich op het identificeren en verwoorden van **hoe de stem van de leerling er in de praktijk uitziet.** "De stem van de leerling" kan een breed of abstract concept zijn – vaak gebruikt in beleids-, onderwijs- of maatschappelijke kaders – maar het moet gebaseerd zijn op echte ervaringen, contexten en relaties om zinvolle verandering teweeg te brengen.

Dit onderdeel ondersteunt deelnemers bij het in kaart brengen en delen van voorbeelden waar de stem van de leerling al aanwezig is in hun context, en bij het identificeren van lacunes of gebieden waar deze nog ontbreekt. Via dit proces begint de groep een **gezamenlijke verzameling** van werkwijzen, hulpmiddelen en strategieën op te bouwen die zinvolle participatie mogelijk maken. Deze kunnen variëren van formele overlegstructuren tot informele culturele praktijken, of van initiatieven vanuit de basis tot institutionele innovaties.

Waarom deze stap belangrijk is

Te vaak blijven gesprekken over participatie bij loze idealen steken — ze richten zich op wat er zou moeten gebeuren in plaats van op wat er daadwerkelijk gebeurt. Maar het ENHANCE-stappenplan staat of valt met ons vermogen om **werkwijzen te identificeren die effectief zijn,** ook al zijn die kleinschalig, lokaal of onderbelicht. Dit onderdeel nodigt uit tot een verschuiving van algemene discussie naar gezamenlijk leren.

Het helpt deelnemers:

- Effectieve methoden te herkennen en benoemen die volwassen leerlingen een stem geven;
- De voorwaarden te begrijpoen waaronder deze werkwijzen succesvol kunnen zijn;
- Ervaringen te vergelijken in verschillende rollen en sectoren (leerlingen, docenten, maatschappelijke organisaties, beleidsmakers);
- Te beginnen met het documenteren van werkwijzen die beleidsvorming kunnen beïnvloeden of elders kunnen worden toegepast.

Belangrijkste discussiethema's

Je kunt de discussies wellicht organiseren rond de volgende leidende thema's:

- **Waar en wanneer hebben leerlingen momenteel inspraak?**
- **Welke vormen neemt deze stem aan?** (bijv. overleg, co-design, storytelling, leiderschap)
- **Hoe wordt die stem gehoord of hoe wordt er door instellingen of systemen naar gehandeld?**
- **Welke instrumenten, benaderingen of ruimtes ondersteunen zinvolle betrokkenheid?**
- **Welke risico's, obstakels of symbolische gebaren zijn we tegengekomen?**

Voorgestelde activiteiten

Activiteit: "De werkwijzen in kaart brengen"*(30-45 minuten)*

1. Groepswerk (20-30 minuten)
Verdeel je in kleine groepjes (3-5 personen). Elk groepje krijgt een groot vel papier (of een gedeeld digitaal bord) met een eenvoudig raster of plattegrond. Ze worden gevraagd om het volgende op te schrijven of te schetsen:

- Voorbeelden van situaties waarin de stem van de leerling tot uiting komt.
- Gebruikte instrumenten of strategieën (bijv. raden, steun van lotgenoten, feedback op beleid, verhalen vertellen)
- Wie neemt het initiatief tot de praktijk en wie profiteert ervan?
- Of deze praktijken nu formeel, informeel of vanuit de basis ontstaan zijn.

2. Rondleiding door de galerij of groepspresentatie (10-15 minuten)
Groepen plaatsen hun plattegronden in de ruimte of presenteren belangrijke voorbeelden. Deelnemers lopen rond en voegen opmerkingen, vragen of verbanden toe met behulp van post-it-briefjes of tijdens de discussie.

Optionele vervolgactiviteit: "Diepgaande analyse van de casestudy"

Nodig een of twee deelnemers uit om een praktijk wat uitgebreider te presenteren – beschrijf daarbij niet alleen wat het is, maar ook hoe het is ontwikkeld, wat het succesvol maakte en welke uitdagingen er nog zijn.

Tips voor het begeleiden van een sessie

- Benadruk dat initiatieven kleinschalig kunnen zijn en toch een grote impact kunnen hebben.
- Vermijd idealiserende voorbeelden; moedig een eerlijke discussie aan over beperkingen en leerpunten.
- Valideer informele of culturele gebruiken die misschien niet "erkend" worden, maar wel degelijk invloed hebben.

Link naar de routekaart

Dit gebied ondersteunt de vooruitgang langs verschillende punten van de routekaart, en de hier beschreven werkwijzen kunnen dienen als **casestudies** of **bewijs** in latere fasen — met name wanneer deelnemers werken aan belangenbehartiging of beleidsvorming. Vraag de deelnemers waar in het stappenplan de besproken werkwijzen het beste passen.

Gebied 4: Beleidsontwerp

Van praktijk naar invloed

Dit gebied markeert een cruciale verschuiving: deelnemers gaan van het identificeren en delen van bestaande praktijken (gebied 3) naar het bedenken en voorstellen ervan: **beleidswijziging.** Het vraagt deelnemers na te denken over wat er volgens hen zou moeten veranderen in de systemen, instellingen of beleidsmaatregelen die het volwassenenonderwijs vormgeven, en die ideeën zo te verwoorden dat ze aan beleidsmakers kunnen worden overgebracht.

De nadruk ligt hier niet op het produceren van perfecte beleidsdocumenten, maar op het in staat stellen van deelnemers – met name studenten – om **hun recht te erkennen om het beleid vorm te geven** en hun vermogen daartoe te oefenen. Het proces draait om zelfvertrouwen, helderheid en een gedeeld doel. Het helpt groepen hun levenservaring en kennis om te zetten in concrete suggesties voor verandering.

Dit onderdeel dient ook als een cruciaal controlepunt voor de ENHANCE-routekaart: hoe heeft de routekaart bijgedragen aan het ontstaan van nieuwe ideeën? Waar heeft de routekaart de ontwikkeling van gedurfde ideeën ondersteund of juist belemmerd? Deze reflecties zullen direct worden meegenomen in het bredere evaluatie- en lobbywerk van het project.

Doelstellingen van het gebied

Aan het einde van dit onderdeel zouden de deelnemers het volgende moeten kunnen:

- De belangrijkste beleidsgebieden identificeren die van invloed zijn op de stem, participatie of inclusie van leerlingen;
- Duidelijke en relevante aanbevelingen formuleren voor verandering;
- Bedenken wie hun boodschap moet horen (beleidsdoelgroepen, instellingen, enz.);
- Evalueren in hoeverre de ENHANCE-routekaart dit proces heeft bevorderd (of belemmerd).

Voorgestelde kadervragen

- Welke beleidsmaatregelen (lokaal, nationaal, institutioneel, EU) vormen een beperking voor de deelname aan volwassenenonderwijs ?
- Wat moet er veranderen aan dat beleid, en hoe zou een betere versie eruitzien?
- Wie heeft de macht om die verandering teweeg te brengen?

- Hoe kunnen leerlingen en professionals betrokken worden bij het vormgeven, monitoren of implementeren van die verandering?

Voorgestelde activiteiten

Activiteit: "Van ervaring naar aanbeveling"*(45-60 minuten)*

Stap 1 – Reflectie (10-15 minuten)
Elke deelnemer reflecteert individueel of in tweetallen:

- Wat hebben we in eerdere bijeenkomsten gehoord waaruit een lacune in het beleid naar voren kwam?

- Wat is één probleem dat urgent aanvoelt en dat wel te veranderen is?

Stap 2 – Groepswerk (20-25 minuten)
De deelnemers werken in kleine groepjes om de volgende drie vragen te beantwoorden:

1. **Wat moet er in het beleid veranderen?**
   Wees zo specifiek mogelijk: financieringsregels, consultatieprocessen, curriculumontwerp, toegangscriteria, taalondersteuning, enz.

2. **Wie moet dit horen?**
   Identificeer de relevante beleidsmaker(s): bijvoorbeeld ambtenaren van het ministerie, lokale overheden, onderwijsinstellingen, EU-actoren, enz.

3. **In welke mate heeft de routekaart deze uiting bevorderd of belemmerd?**
   Hebben de stappen en visuele weergaven van het stappenplan bijgedragen aan helder denken? Ontbraken er belangrijke kwesties of fasen?

Stap 3 – Delen en samenvatten (10-15 minuten)
Elke groep presenteert 1-2 belangrijke aanbevelingen en beantwoordt de drie kernvragen. De begeleiders registreren de resultaten voor gebruik in rapportages en de ontwikkeling van een toolkit.

Tips voor begeleiders

- Stel de deelnemers gerust: je hoeft geen "beleidsexpert" te zijn om te zien wat er moet veranderen.
- Ondersteun duidelijkheid en haalbaarheid, maar beperk de ambitie niet – dit is een ruimte om **oefenkracht**.

- Valideer de kennis die deelnemers meebrengen vanuit hun levenservaring en beroepspraktijk.
- Zorg ervoor dat leerlingen tijdens groepswerk niet overstemd worden door de stem van de instelling.

Link naar de routekaart

Dit gebied ondersteunt de voortgang langs verschillende punten van de routekaart, en de hier genoemde aanbevelingen kunnen dienen als **stappen in de routekaart, omleidingen of alternatieve routes.**Vraag de deelnemers om aan te geven wat de rol van hun aanbevelingen zou zijn.

Gebied 5: Omleidingen en doodlopende wegen aanpakken

Waarom we moeten praten over wat er misgaat

Elke transformatiereis – vooral een reis die participatie van leerlingen en beleidsverandering omvat – zal obstakels tegenkomen. Sommige zijn extern (weerstand van instellingen, gebrek aan financiering), sommige intern (burnout, angst om zich uit te spreken) en andere systemisch (ongelijkheid, bureaucratie, symbolische vertegenwoordiging). Deze ruimte biedt gelegenheid om die obstakels aan te pakken, niet als tekenen van mislukking, maar als kansen/uitnodigingen *om ons aan te passen, te reflecteren en gezamenlijk weerstand te bieden*.

In het kader van de ENHANCE-routekaart gaat dit onderdeel over het benoemen van de **omleidingen** (strategiewijzigingen, verschuivingen in focus) en de **doodlopende wegen** (momenten waarop acties vastlopen of onmogelijk worden). Deze ervaringen zijn geen tegenslagen, maar cruciale gegevens voor leren, belangenbehartiging en systeemherziening.

Doelstellingen van het gebied

Aan het einde van deze sessie zullen de deelnemers:

- Momenten in hun praktijk of belangenbehartiging identificeren waarop initiatieven om de stem van de cliënt te laten horen, vastliepen of mislukten;
- Vertellen hoe ze zich hebben aangepast of welke lessen eruit zijn voortgekomen;
- Patronen herkennen in wat de stem van leerlingen of systemische verandering belemmert;
- Collectieve veerkrachv opbouwen door eerlijke zelfreflectie en onderlinge steun.

Dit gebied versterkt de *integriteit* van de routekaart: een routekaart zonder obstakels is fictie. Het in kaart brengen en benoemen van deze spanningen maakt het hele proces geloofwaardiger en nuttiger.

Kaderende vragen voor dialoog

- Heb je ooit geprobeerd om de stem van leerlingen te laten horen of te verzamelen... en liep je tegen een muur aan?
- Welke systemen of structuren maken het moeilijk voor leerlingen om hun stem te laten horen?
- Wat deed je als reactie daarop: veranderde je van koers, gaf je het op, zocht je steun?

- Welke patronen zien we terugkomen in onze verhalen over verzet of moeilijkheden?
- Wat zou er nodig zijn om deze terugkerende obstakels te overwinnen?

Voorgestelde activiteit: “De muur en de brug”*(45-60 minuten)*

Stap 1 – Verhaalkringen (20 minuten)
In kleine groepjes (3-4 personen) vraag je elke deelnemer om een kort verhaal te delen over een moment waarop:

- Een initiatief om leerlingen meer inspraak te geven op felle weerstand stuitte.
- Hun stem (of die van iemand anders) niet serieus werd genomen.
- Een veelbelovende actie vastliep (op het gebied van beleid, financiering, interne machtsverhoudingen, enz.).

Stimuleer eerlijke, niet-gekunstelde verhalen. Het gaat hier niet om gepolijste verhalen, maar om het zichtbaar maken van de strijd.

Stap 2 – Patroonanalyse (10-15 minuten)
Op een groot vel papier of whiteboard schrijft elke groep de belemmeringen op die ze in de verschillende verhalen hebben gehoord (bijv. toegangscontrole, tijdgebrek, gebrek aan zelfvertrouwen, politieke weerstand, geen feedbackloops). Markeer terugkerende thema's.

Stap 3 – Van muur naar brug (15-20 minuten)
Verander nu van perspectief: wat hielp de deelnemers vooruit – of wat zou de volgende keer kunnen helpen? Schrijf deze 'bruggen' naast de 'muren'. Mogelijke voorbeelden zijn:

- Onderlinge steun
- Leerlingen eerder bij het proces betrekken
- Samenwerken met maatschappelijke organisaties of bondgenoten binnen het systeem.
- Het taalgebruik veranderen of argumenten anders formuleren.

Optionele uitbreiding: Systeemreflectie

Begeleiders kunnen de groep uitnodigen om de aangewezen "muren" en "bruggen" **op de de routekaart** te plaatsen. Het gaat erom waar deze knelpunten zich doorgaans voordoen in het proces. Zijn sommige fasen kwetsbaarder dan andere? Dit helpt om de routekaart voor toekomstig gebruik te verfijnen.

Tips voor begeleiders

- Normaliseer uitdagingen en mislukkingen; ze maken deel uit van echte verandering.
- Beschouw 'doodlopende wegen' niet als eindes, maar als plekken die heroverweging vereisen.
- Luister aandachtig naar de stiltes — Soms leggen juist de dingen die niet worden gezegd structurele knelpunten bloot.
- Wees je bewust van de emotionele belasting; zodat het structurele pijnpunten aan het licht brengt. Zorg voor voldoende tijd voor verwerking en steun als er zware ervaringen opduiken.

Hoe dit onderdeel de routekaart versterkt

Dit onderdeel dient als realiteitscheck. Het verrijkt de routekaart door feedbackmechanismen in te voeren, waardoor het proces mislukkingen, weerstand of afwijkingen kan onderkennen en integrerenDit maakt de routekaart niet alleen realistischer, maar ook bruikbaarder.

Gebied 6: Gegevens verzamelen

Waarom documenteren belangrijk is

Het proces om de stem van de leerling in het volwassenenonderwijs te versterken is sterk gebaseerd op ervaring. Om een blijvende impact te creëren, moet die ervaring echter worden gedocumenteerd, geïnterpreteerd en gedeeld. Gebied 6 zorgt ervoor dat de waardevolle inzichten, innovaties en spanningen die tijdens workshops naar voren komen, niet verdwijnen zodra de sessie is afgelopen. Gegevensverzameling is essentieel, niet alleen voor evaluatie, maar ook voor leren, belangenbehartiging en toekomstige herhaling.

In dit onderdeel gaat het niet om het controleren van de naleving, maar om het creëren van een cultuur van reflectie en leren **met** deelnemers. Elk idee, elke emotie, elk obstakel of elk citaat kan bijdragen aan de vorming van toekomstig beleid, aan herzieningen van de ENHANCE-routekaart en aan de erkenning van volwassen leerlingen als mede-scheppers van onderwijstransformatie.

Het gegevensblad van de ENHANCE-workshop

Dit gedeelte introduceert en ondersteunt het gebruik van het **Workshopgegevensblad – Testen van de routekaart voor inclusief volwassenenonderwijsbeleid**, een tool ontwikkeld door het ENHANCE-consortium om rijke, multidimensionale data te verzamelen over alle workshopgebieden.

Deze tool moet worden ingevuld door **begeleiders en co-begeleiders**— idealiter in realtime of direct na de sessie. Het is als volgt gestructureerd:

- Sluit direct aan bij de **opbouw van de workshopruimtes**;
- Leg zowel **kwantitatieve als kwalitatieve informatie** vast;
- Zorg ervoor dat **inzichten** van meerdere locaties kunnen worden **gebundeld**;;
- Stel het projectteam in staat om patronen, hiaten, innovaties en spanningen te identificeren.

Het gebruik van het gereedschap in een kader plaatsen

Begeleiders worden als volgt aangemoedigd:

- **Introduceer het doel** van de gegevensverzameling aan de deelnemers aan het begin van de workshopreeks;
- Verzeker de deelnemers ervan dat de gegevens geanonimiseerd zullen worden en gebruikt zullen worden voor reflectie, niet voor oordeel;
- **Schakel mede-facilitatoren of notulisten in** om waar mogelijk de last van individuele documentatie vermijden;
- Gebruik citaten, afbeeldingen of emotionele observaties **met toestemming van de deelnemer** vooral wanneer er foto's of persoonlijke reflecties bij betrokken zijn;
- Maak het gereedschap **zichtbaar en open voor feedback**— Beschouw het als een gedeelde bron, niet als een verborgen checklist.

Ethische overwegingen

- **Geïnformeerde toestemming.** Deze moet worden verkregen bij het verzamelen van identificeerbare gegevens, foto's of directe citaten.
- Maak ruimte voor **toestemming, weigeren of intrekken** op elk moment.
- Zorgen voor **toegankelijkheid.** Het instrument mag geen belemmeringen vormen voor begeleiders met verschillende communicatie- of verwerkingsstijlen.
- Als u de notities later vertaalt, behoud dan waar mogelijk de **oorspronkelijke betekenis en nuances.**

De gegevens gebruiken voor verandering.

De via dit gebied verzamelde informatie zal:

- De voortdurende **verfijning van de ENHANCE-routekaart** ondersteunen;
- Input leveren aan nationale en EU-niveaus **beleidsaanbevelingen**;
- Bijdragen aan **toolkit ontwikkeling**, podcasts en casestudies;

- De bijdragen van volwassen cursisten en docenten uit de gemeenschap op een gedocumenteerde en zichtbare manier erkennen .

Verslagen van de ENHANCE-workshops | Onze ervaring

Nederland

	Reactie/Observatie
Workshopinformatie	• 12 maart 2026 • Online workshop • Matthieu Mes (Stichting ABC) & Elke van Doorn (CINOP) • Eén sessie. • Het ENHANCE-beleidsplan werd getest als instrument om te onderzoeken hoe de stem van leerlingen structureel kan worden geïntegreerd in het beleid en de praktijk van volwassenenonderwijs. Het plan werd gebruikt om te reflecteren op bestaande praktijken, belemmeringen te identificeren en mogelijke beleidsverbeteringen met betrekking tot de participatie van leerlingen te onderzoeken.

	Reactie/Observatie
	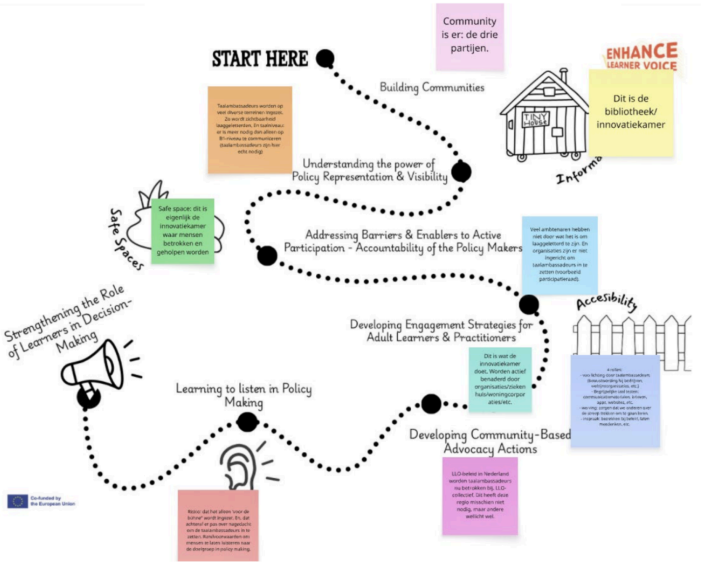
Deelnemersprofiel (Gebied 2: Gemeenschappen opbouwen)	• 3 deelnemers (plus begeleider en notulist) • Regionale belanghebbenden betrokken bij beleid en praktijk rondom volwassenenonderwijs en basisvaardigheden: vertegenwoordiger van de gemeente, vertegenwoordiger van de bibliotheek, vertegenwoordiger van de ROC (aanbieder van beroepsonderwijs). • Drie vrouwelijke deelnemers vertegenwoordigden institutionele belanghebbenden die zich bezighouden met volwassenenonderwijs en basisvaardigheden in een regionale context. Mannelijke moderator, vrouwelijke notulist. Er werden geen andere specifieke demografische gegevens verzameld. • De deelnemers hebben ruime ervaring met initiatieven voor volwassenenonderwijs en basisvaardigheden, waaronder

	Reactie/Observatie
	alfabetiseringsprogramma's, training in digitale vaardigheden en de coördinatie van initiatieven voor deelnemersparticipatie. • Hoge mate van bekendheid (geschat op 4-5 op de schaal). Deelnemers werken actief samen met leerlingen door middel van taalambassadeurs en participatieve initiatieven. • Nederlands (werktaal van de workshop). • Een van de deelnemers is slechtziend, daarom werden de beelden door de moderator en de notulist met woorden toegelicht.
Ideeën en bijdragen (Gebied 3: De praktijk definiëren)	• De deelnemers benadrukten het belang van het creëren van gestructureerde infrastructuren die leerlingen in staat stellen deel te nemen aan beleidsprocessen. Het model 'innovatiekamer' werd als voorbeeld van een dergelijke infrastructuur genoemd. De deelnemers suggereerden dat mechanismen voor de inbreng van leerlingen al vroeg in processen moeten worden ingebouwd, in plaats van pas in de eindfase te worden geraadpleegd. • Deelnemers suggereerden dat de routekaart de nadruk zou moeten leggen op de structurele verankering van de stem van de leerling in de organisatieprocessen, en niet alleen tijdens consultatiemomenten. De routekaart zou ook meer de nadruk kunnen leggen op langetermijnsamenwerkingsstructuren tussen instellingen. • Het opzetten van georganiseerde leerlingengroepen (zoals taalambassadeurs) die als vertegenwoordigers kunnen optreden. Structurele betrokkenheid van leerlingenvertegenwoordigers bij de beleidsontwikkeling en communicatieprocessen. Het creëren van veilige ruimtes waar leerlingen hun perspectieven kunnen uiten. Het bieden van ondersteunende structuren, zoals coördinatoren, die relaties en vertrouwen met leerlingen onderhouden.

	Reactie/Observatie
	• Het model van de Innovatiekamer, waarbij taalambassadeurs samenwerken met instellingen zoals gemeenten, bibliotheken en aanbieders van beroepsonderwijs. Taalambassadeurs zijn betrokken bij bewustmaking, het testen van communicatiematerialen, het werven van nieuwe leerlingen en het bijdragen aan beleidsdiscussies. • Voorbeelden hiervan zijn: taalambassadeurs die beleidsdocumenten en communicatiematerialen beoordelen; leerlingen die deelnemen aan gemeentelijke adviesraden; leerlingen betrekken bij voorlichtings- en wervingsactiviteiten; testen of institutionele communicatie begrijpelijk is.
Reflecties over de impact van beleid (Gebied 4: Beleid ontwerpen)	De deelnemers benadrukten de noodzaak van sterkere structurele ondersteuning voor de participatie van leerlingen in beleidsprocessen. Beleid moet ervoor zorgen dat taalambassadeurs en vertegenwoordigers van leerlingen eerder bij de beleidsontwikkeling worden betrokken. Er is meer langetermijnfinanciering nodig voor initiatieven op het gebied van volwassenenonderwijs en geletterdheid. Institutionele processen moeten overleg met vertegenwoordigers van leerlingen vereisen bij het ontwikkelen van communicatiemateriaal en beleid. De nationale overheid (wat betreft financiering en beleidskaders voor volwassenenonderwijs), gemeenten, onderwijsinstellingen (met name aanbieders van beroepsonderwijs) en organisaties die verantwoordelijk zijn voor sociale diensten en maatschappelijke ondersteuning. De routekaart hielp bij het structureren van de reflectie op de participatie van leerlingen en de invloed daarvan op het beleid. Het bood een kader om

	Reactie/Observatie
	bestaande praktijken te bespreken en ontbrekende elementen te identificeren. De deelnemers benadrukten echter dat echte verandering afhangt van de structurele verankering van de stem van de leerling in institutionele processen, in plaats van geïsoleerde consultatiemomenten. Het creëren van gestructureerde omgevingen voor deelname van leerlingen, zoals het model Innovatiekamer. Ervoor zorgen dat taalambassadeurs meerdere rollen vervullen: bewustmaking, communicatietoetsing, werving en beleidsadvisering. Deze praktijken structureel verankeren in organisaties en lokale beleidsprocessen. Het opbouwen van vertrouwen bij leerlingen door middel van toegewijde coördinatoren; het creëren van veilige ruimtes voor dialoog; het betrekken van leerlingen bij het testen van communicatiematerialen; het integreren van feedback van leerlingen in institutionele processen; samenwerking tussen gemeenten, bibliotheken en aanbieders van beroepsonderwijs. Het netwerk van betrokken partners uitbreiden (bijv. woningcorporaties, ziekenhuizen, welzijnsorganisaties). Het bereik in plattelandsgemeenschappen vergroten via lokale buurthuizen en dorpshuizen. Verhalen en persoonlijke ervaringen van leerlingen gebruiken om beleid en bewustwording te beïnvloeden. Als er sprake is van langetermijnfinanciering en beleidsbetrokkenheid, kunnen participatiestructuren voor leerlingen duurzaam worden. Zonder stabiele financiering dreigen initiatieven te verdwijnen.

	Reactie/Observatie
Geïdentificeerde routes (Gebied 5: Omleidingen en doodlopende wegen)	1. Het creëren van gestructureerde omgevingen voor deelname van leerlingen, zoals het model Innovatyiekamer. Ervoor zorgen dat taalambassadeurs meerdere rollen vervullen: bewustmaking, communicatietoetsing, werving en beleidsadvisering. Deze praktijken structureel verankeren in organisaties en lokale beleidsprocessen. 2. Het opbouwen van vertrouwen bij leerlingen door middel van toegewijde coördinatoren; het creëren van veilige ruimtes voor dialoog; het betrekken van leerlingen bij het testen van communicatiematerialen; het integreren van feedback van leerlingen in institutionele processen; samenwerking tussen gemeenten, bibliotheken en aanbieders van beroepsonderwijs. 3. Het netwerk van betrokken partners uitbreiden (bijv. woningcorporaties, ziekenhuizen, welzijnsorganisaties). Het bereik in plattelandsgemeenschappen vergroten via lokale buurthuizen en dorpshuizen. Verhalen en persoonlijke ervaringen van leerlingen gebruiken om beleid en bewustwording te beïnvloeden. 4. Als er sprake is van langetermijnfinanciering en beleidsbetrokkenheid, kunnen participatiestructuren voor leerlingen duurzaam worden. Zonder stabiele financiering dreigen initiatieven te verdwijnen.
Spannings-/wrijvingspunten	• Structurele verankering van de stem van de leerling in beleidsprocessen.

	Reactie/Observatie
(Gebied 5: Omleidingen en doodlopende wegen)	• Structureel (financiering, institutionele processen), conceptueel (begrip van de stem van de leerling), cultureel (taalbarrières). • “Veel ambtenaren beseffen niet wat het betekent om een laaggeletterdheidsniveau te hebben.” "Soms lijkt het alsof deelname alleen voor de show is, in plaats van dat het daadwerkelijk invloed heeft." "Taalambassadeurs worden soms te laat bij het proces betrokken."
7. Emotionele reis	De deelnemers hadden voorafgaand aan het evenement al veel ervaring met initiatieven gericht op leerlingparticipatie en waren zeer betrokken. Tijdens de sessie: Trots op succesvolle initiatieven zoals de Innovatieruimte en het werk van taalambassadeurs. Erkenning van de sterke samenwerking tussen organisaties in de regio. Emotionele hoogtepunten: De deelnemers waren trots op de taalambassadeurs die nu vol vertrouwen in het openbaar over hun ervaringen spreken. Er heerst een sterk gevoel van samenwerking tussen de bibliotheek, de aanbieder van beroepsonderwijs en de gemeente. Frustraties: Structurele belemmeringen zijn onder meer beperkte financiering voor

	Reactie/Observatie
	volwassenenonderwijs, onvoldoende bewustzijn bij beleidsmakers en institutionele processen die de inbreng van leerlingen nog niet structureel meenemen. Algemene reflectie: Ondanks de uitdagingen toonden de deelnemers zich optimistisch over regionale samenwerkingsverbanden en de potentie van leerlingambassadeurs om beleid en praktijk te beïnvloeden.
8. Reflecties van de begeleider	5. De mate van structurele samenwerking tussen regionale organisaties en de belangrijke rol die taalambassadeurs spelen. 6. De kleine groepsgrootte bood alle deelnemers voldoende ruimte om hun gedachten te uiten. De structuur van de vragen die we uit het gegevensblad hadden gehaald, werkte erg goed voor het gesprek en het maken van aantekeningen. 7. Het gebruik van Miro is niet voor iedereen toegankelijk (bijvoorbeeld voor mensen met een visuele beperking). Dat was geen groot probleem; de notulist kon het gemakkelijk overnemen. 8. De routekaart zou de nadruk kunnen leggen op de noodzaak van institutionele structuren die continue deelname van leerlingen mogelijk maken. Ook zou het belang van langetermijnfinanciering en coördinerende rollen moeten worden onderstreept.

Bijlage 1: Checklist voor de begeleiding

Deze checklist ondersteunt facilitators vóór, tijdens en na ENHANCE Roadmap-workshops. Het helpt consistentie, veiligheid, toegankelijkheid en afstemming op de participatieve principes van de methodologie te waarborgen.

VOORAFGAAND AAN DE WORKSHOP

✔Inhoud en planning

- Lees alle zes onderdelen door en begrijp de samenhang.
- Formuleer de doelen en verwachte resultaten voor de sessie(s).
- Selecteer/pas activiteiten aan op basis van de context van de groep.

✔Deelnemers en communicatie

- Deel de uitnodiging, het programma en de informatie over toegankelijkheid van tevoren.
- Vraag toestemming voor deelname, foto's of gegevens indien van toepassing.
- Verduidelijk de verwachtingen met eventuele mede-facilitatoren of notulisten.

✔Materialen en gereedschap

- Print of maak de ENHANCE-routekaart (poster of dia's).
- Bereid het workshopgegevensblad en de documentatiemiddelen voor (pen/papier, digitale sjablonen).
- Organiseer de materialen: stiften, post-its, flipcharts, digitale tools (Jamboard, Miro, enz.).

✔Ruimte en toegang

- Controleer de toegankelijkheid van de locatie (fysieke toegang, bewegwijzering, toiletten, geluid).
- Zorg voor inclusieve deelname (vertaling, tolken, rustige ruimtes indien nodig).
- Test de technische apparatuur (projector, microfoons, internetverbinding).

TIJDENS DE WORKSHOP

✔Toon & Cultuur

- Stel vanaf het begin afspraken vast voor de gemeenschap.
- Geef ruimte aan verschillende soorten bijdragen (verbaal, schriftelijk, visueel).
- Zorg voor evenwichtige participatie — de stem van de leerlingen krijgt voorrang.

✔Facilitatiepraktijk

- Gebruik open, inclusieve vragen.
- Erken spanningen en uiteenlopende standpunten met respect.
- Pas de timing en het tempo indien nodig aan — geef prioriteit aan diepgang boven snelheid.

✔Documentatie

- Maak aantekeningen met behulp van het workshopgegevensblad.
- Citaten, foto's en emotionele mijlpalen vastleggen met toestemming.
- Noteer knelpunten, aanpassingsmomenten of waardevolle inzichten.

NA DE WORKSHOP

✔Vervolg

- Bespreek de sessie met de medebegeleiders of notulisten.
- Vul de ontbrekende gegevenspunten in op het gegevensblad van de workshop.
- Deel een bedankje met de deelnemers en de vervolgstappen (indien van toepassing).

✔Reflectie

- Wat ging goed? Wat niet? Wat verraste je?
- Wat zou je de volgende keer anders doen?
- Dien de gegevens en reflecties in of archiveer ze voor het ENHANCE-projectteam.

Bijlage 2: Voorbeelden van workshopschema's

Dit zijn **voorbeeldagenda's** voor ENHANCE Routekaart-workshops. Elke workshop kan worden aangepast aan jouw lokale context, groepsgrootte of leveringsvorm (fysiek of online).

Eerste optie: Intensieve workshop van 1 dag (5 uur)

Tijd	Gebied / Activiteit
09:30 – 10:00	Aankomst, welkom, schoonmaak
10:00 – 10:15	**Gebied 1** Inleiding en routekaart
10:15 – 10:45	**Gebied 2**: Een gemeenschap opbouwen (1 activiteit)
10:45 – 11:30	**Gebied 3**: Praktijken definiëren + Mappingsoefening
11:30-11:45	**Lichte lunch**
11:45 – 13:00	**Gebied 4**: Beleid ontwerpen + Groepswerk
13:00 – 14:00	**Gebied 5** Omleidingen en doodlopende wegen
14:00 – 15:00	Samenvatting en reflecties

Tweede optie: Superkorte sessie van 2 uur

Tijd	Gebied / Activiteit
00:00 – 00:10	Welkom en doelstellingen
00:10 – 00:30	**Gebied 1**: De context schetsen + Stapsgewijze handleiding
00:30 – 01:00	**Gebied 3**: Praktijkidentificatie (snelle inventarisatie)
01:00 – 01:40	**Gebied 4-5**Snelle beleidsanalyses en heroriëntaties
01:40 – 02:00	Afsluiting van de groepsbijeenkomst en slotgedachten

Derde optie: Meerdaagse reeks (bijv. 1 sessie van 1 uur + 2 sessies van 2 uur)

Sessie 1: Basisprincipes - Online 1 uur

- Gebied 1: De context schetsen
- Gebied 2: Een gemeenschap opbouwen

Sessie 2: Praktijk en beleid - Face-to-face, 2 uur

- Gebied 3: Praktijken definiëren
- Gebied 4: Beleidsontwerp

Sessie 3: Complexiteit en continuïteit - Face-to-face, 2 uur

- Gebied 5: Omleidingen en doodlopende wegen
- Gebied 6: Gegevens verzamelen + Reflecties

Bijlage 3 - Het gegevensblad

	Gegevenspunt / Vraag	Reactie/Observatie
Workshopinformatie (Onderdeel 1: De context schetsen)	Datum: Locatie / Formaat (fysiek/online): Begeleiders: Workshopnummer (indien onderdeel van een reeks): De routekaartbenadering wordt getest:	
Deelnemersprofiel (Gebied 2: Gemeenschappen opbouwen)	Aantal deelnemers: Rollen (bijv. leerling, docent, beleidsmaker, facilitator): Demografische gegevens (leeftijd, geslacht, achtergrond): Ervaring met volwassenenonderwijs (korte beschrijving): Bekendheid met de leerlingstem (toonladder 1–5 + noten): Gesproken taal/talen: Toegankelijkheid/Ondersteuningsbehoeften	
33. Ideeën en bijdragen (Onderdeel 3: De praktijk definiëren)	Ideeën aangedragen door deelnemers: Om een stap in een routekaart te verbeteren Een stap wijzigen of vervangen Om de stemmen van leerlingen beter te betrekken Innovatieve werkwijzen worden gedeeld (formeel of informeel): Specifieke oefeningen gekoppeld aan specifieke stappen	

6. Reflecties op de impact van het beleid (Gebied 4: Beleid ontwerpen)	Wat vinden de deelnemers dat er in het beleid moet veranderen? Wie moet dit horen? (doelgroep beleidsmakers) In welke mate heeft de routekaart deze uitdrukking geholpen of juist belemmerd?	
4. Geïdentificeerde routes (Gebied 5: Omleidingen en doodlopende wegen)	Hoofdroute: De meest gangbare weg naar beleidsintegratie Stappen en sub-stappen gevalideerd door deelnemers Secundaire routes / alternatieven: uiteenlopende suggesties Contextspecifieke strategieën Voorwaardelijke ideeën ("als X, dan Y")	
5. Spannings-/wrijvingspunten (Gebied 5: Omleidingen en doodlopende wegen)	🎬 Onderwerp of stap in het stappenplan met betrekking tot spanning: 🎬 Soort spanning: Conceptueel (bijv. meningsverschil over definities) Structureel (bijv. tijd, financiering) Emotioneel (bijv. je buitengesloten voelen) Cultureel (bijv. taal, normen) 🎬 Citaten of notities:	
7. Emotionele reis	🎬 Gebruik een emotionele tijdlijn of baseer je op reflecties van deelnemers. 🎬 Controlepunten (vóór / tijdens / na de sessie): Waargenomen/gedeelde emoties Emotionele hoogte- en dieptepunten Momenten van frustratie / hoop / empowerment	
8. Visuele en mediadocumentatie	Gemaakte foto's (referentiebestandsnamen): Gemaakte tekeningen/diagrammen/kaarten: Post-it-briefjes / Whiteboard-opnamen: Moodboards / Gebruikte visuele metaforen: *Opmerking :* Voeg reflecties of analyses van visuele gegevens indien nodig apart toe.	

9. Reflecties van de begeleider	Wat heeft je verrast? Wat werkte goed? Wat viel niet in de smaak bij de groep? Voorgestelde verbeteringen aan de routekaart of het proces	